

**DE TAAL
VAN OORLOG EN VREDE**
Over de taalbeschouwing
van Fritz Pasierbsky

taalbeschouwing

Onderwijs in taalbeschouwing en vredesopvoeding. Bestaan er over de samenhang tussen beide publikaties? Zijn er Neerlandici, pedagogen die zich hiermee bezighouden, bestaat er op dit terrein lesmateriaal? De Moer-redactie nodigde in een oproep in haar eigen tijdschrift mensen uit hierover te berichten. Een van de reacties was die van Ru Klein, docent communicatieve vaardigheden bij de afdeling Hogere Informatica en docent taalkunde en taalbeheersing aan de opleiding voor MO-Nederlands van de Haagse Hogeschool.

Ik loop op mijn vrije dag door de boekwinkel en zie een boek liggen met de titel *De onder-neming op het oorlogspad*. Het gaat over management.

Ik lees, wat later, in mijn dagblad over een moeizame graanoogst elders in de wereld. Onder het kopje 'graanfront' staat te lezen: 'De media schakelen over op de taal van het militaire communiqué. Men spreekt over het "graanfront", het "inzetten van alle reserves in de strijd", en de wenselijkheid van "overwinningen", waarmee geslaagde oogstactiviteiten worden bedoeld.' (*Goudsche Courant*, 26 september 1987.)

De oorlog is een geliefd beeld voor menselijke activiteit, voor harde inspanning, lijkt het.

Een boek over taalbeschouwing

De Duitse taalkundige Fritz Pasierbsky heeft een boek geschreven over de rol die de taal speelt inzake oorlog en vrede. Dat boek heet *Krieg und Frieden in der Sprache* (Pasierbsky 1983). Mensen en staten bedreigen elkaar om de ander tot overgave te dwingen. Hoe doen ze dat? Politici roepen elkaar op tot vrede, maar niet elke oproep tot vrede is oprecht. Hoe kun je dat uitvinden?

Op zulke en nog andere vragen gaat hij in. En hij laat door middel van analyses van concrete teksten zien, dat je al taalbeschouwend een heel eind komt.

Het boek is heel praktisch. De auteur geeft meestal een tekst, en stelt daarbij vooraf een aantal vragen om je tot lezen en overdenken te brengen. Vervolgens analyseert hij de tekst. Die analyses zijn vaak verrassend; ik heb bij het lezen niet één keer het gevoel gehad, dat

ik de conclusies met mijn eigen blote verstand ook wel had kunnen produceren. De verschillende analyses bij elkaar verschaften de lezer een apparaat om zelf andere teksten 'te lijf te gaan'.

Een voorbeeld

Ik wil proberen een en ander te laten zien door middel van een voorbeeldje.

In het kader van de vraag: 'Hoe kun je nagaan in een tekst of een oproep tot vrede ernstig is gemeend?' gaat Pasierbsky als volgt te werk. Ik laat even de schrijver zelf aan het woord. 'Lees nauwkeurig de hieronder volgende tekst door, en laat daarbij de volgende vragen door uw hoofd gaan:

- Wat wordt er in deze tekst ten gunste van de vrede gezegd?
- Tot welke politieke richting zou de schrijver van de tekst kunnen behoren?
- Hoe actueel is de tekst?
- Is de schrijver oprecht?

"(...)

Een nieuwe oorlog zou de situatie in Europa, ook al is die niet optimaal, niet verbeteren. Integendeel, noch in politiek noch in economisch opzicht zou de toestand door het gebruik van geweld beter worden dan nu. Als een gewapend conflict al iets zou oplossen, dan zou dat tegelijk het Europese evenwicht ernstiger verstoren en de kiem leggen voor nieuwe tegenstellingen en verwikkelingen. Nieuwe conflicten, nieuwe slachtoffers, nieuwe onzekerheid en nieuwe economische problemen zouden het gevolg zijn. Een dergelijke waanzin zonder einde zou ook het einde betekenen van de huidige maatschappelijke en politieke orde.

(...)

De regering is er, zoals ik daarstraks al aangaf, van overtuigd, dat momenteel dé grote opgave is: het veilig stellen van de wereldvrede."

Pasierbsky constateert dan eerst, dat er een tegenspraak in de tekst zit. Aan de ene kant wordt expliciet verklaard, dat het allerbelangrijkste is, dat de wereldvrede bewaard wordt. Aan de andere kant wordt er niet echt beargumenteerd, waarom er vrede moet zijn, maar eerder waarom er geen oorlog moet plaatsvinden. Een oorlog zou zoveel nadelige effecten met zich mee brengen, dat je maar beter vrede kunt hebben.

Daarna bekijkt hij de tekst preciezer met be-

hulp van twee gereedschappen: *argumentatie-analyse* en *contextanalyse*.

Bij de analyse van de argumentatie maakt hij onderscheid tussen een drietal zaken:

- de begrippen die gehanteerd worden
- taaldaden, en
- argumenten.

Gezamenlijk vormen deze de middelen, waarmee de argumentatie in een tekst gestalte krijgt.

Hij bekijkt welke begrippen in de tekst gebruikt worden, welke positieve of negatieve lading deze voor de schrijver hebben, en met welke andere begrippen ze in de tekst verbonden worden. En dan blijkt, dat er in de tekst in feite weinig over vrede gesproken wordt, dat het eigenlijk voortdurend over oorlog gaat. En over die oorlog wordt gesproken in samenhang met, naar het lijkt, succes (verbetering, oplossing).

Daarna onderzoekt hij de twee soorten taaldaden die in de tekst voorkomen. Hij gaat daarbij na, welke 'beweringen' er nu precies gedaan worden met betrekking tot de realiteit en welke 'verzekeringen' de schrijver geeft ten aanzien van de eigen bedoelingen. Beweringen zijn dan uitspraken, die de pretentie van waarheid hebben maar ter plekke niet bewezen worden. De beweringen die in het eerste deel van de tekst gedaan worden zijn echter zo voorwaardelijk geformuleerd ('Als een gewapend conflict al iets zou oplossen, dan zou dat tegelijk ...'), dat het nauwelijks beweringen zijn, maar eerder een soort veronderstellingen. En dat zet vraagtekens bij de oprechtheid van de schrijver.

Ten slotte stelt Pasierbsky vast, hoe de verschillende begrippen en taaldaden tezamen een argumentatie vormen. Die argumentatie blijkt er op neer te komen, dat het geen zin heeft oorlog te voeren, als je daarmee niets verbetert, geen oplossingen creëert. Maar dat, als dat wel het geval is, het aangaan van een gewapend conflict reëel is.

Als hij tot zover is gekomen, vertelt Pasierbsky wie de tekst heeft geschreven en bij welke gelegenheid hij is uitgesproken. Ik zal dat niet verklappen. Verrassend is het wel.

Ik gaf daarnet aan, dat Pasierbsky twee gereedschappen gebruikt voor de analyse, namelijk argumentatie-analyse en contextanalyse.

Op die contextanalyse kom ik straks nog terug.

De kracht en de beperking van het boek

Ik hoop dat het voorbeeld duidelijk heeft kunnen maken, dat er van Pasierbsky's analyses iets te leren valt, als je geïnteresseerd bent in het probleem oorlog en vrede.

Het boek biedt veel meer van dit soort analyses; analyses die telkens een andere situatie of een ander soort tekst tot uitgangspunt nemen (onderwerpsstrategieën, de opbouw van vijandbeelden, de argumentatie van de vredesbeweging, etc.). Door die verscheidenheid aan benaderingen komen veel manieren van analyseren aan de orde.

Ik denk dan ook, dat de grote waarde van het boek gelegen is in het feit, dat het in zijn totaliteit een taalbeschouwelijk apparaat biedt. Het biedt een taalbeschouwelijk apparaat, dat is toegesneden op teksten over oorlog en vrede, maar dat natuurlijk niet zonder nut is voor de analyse van andere teksten.

Het feit, dat het apparaat is toegesneden op het onderwerp heeft bovendien het voordeel, dat je niet zómaar teksten zit te analyseren, maar dat je weet waar je mee bezig bent. Ik vergelijk dan bijvoorbeeld de argumentatie-analyse zoals die in dit boek verschijnt — als een antwoord op de behoefte om de tekst werkelijk te doorgronden — met de wezenloze oefeningetjes uit een boek als *Argumenteren* (Van Eemeren e.a. 1984).

De teksten die in het boek beschouwd worden zijn natuurlijk in het Duits. Het zijn voor een deel ook teksten, die sterk gekoppeld zijn aan de Duitse situatie en aan het Duitse taalgebruik. In zulke gevallen is hooguit de aanpak overdraagbaar naar Nederlandse teksten. Er staan in het boek echter ook meerdere analyses van teksten die in een mondiale context relevant zijn, zoals bijvoorbeeld de tekst van het ultimatum waarmee de Eerste Wereldoorlog begon. Het feit, dat het om een Duits boek gaat, is dus maar ten dele een beperking.

Ik zal nu eerst een globaal overzicht geven van het boek zonder veel aandacht te schenken aan de taalbeschouwelijke aanpak. Daarna zal ik op onderdelen nader ingaan met de bedoeling, dat daarmee iets duidelijk wordt van het taalbeschouwingsapparaat, dat Pasierbsky 'in stelling brengt'.

Een overzicht van het boek

Het boek begint met een bespreking van de *semantiek van de begrippen oorlog en vrede*. Een semantiek, die nogal paradoxaal blijkt te zijn. Aan de hand van voorbeelden uit het dagelijkse taalgebruik laat Pasierbsky zien, dat 'oorlog' geassocieerd wordt met vernietiging, maar tegelijk ook met activiteit, met dynamiek. Ongeveer zoals in het voorbeeld dat ik gaf bij wijze van inleiding. Op dezelfde manier wordt 'vrede' geassocieerd met het ontbreken van oorlog — en is daarmee dus eigenlijk negatief gedefinieerd —, en tegelijkertijd ook met passiviteit.

Pasierbsky wijdt vervolgens een hoofdstuk aan de *argumentatie en de context van oproepen tot vrede* (het voorbeeld in het voorgaande is hieraan ontleend) en idem van de *verbale strategieën, die staten hanteren om elkaar tot overgave te dwingen*. In verband met dat laatste analyseert hij twee verschillende situaties. Hij bekijkt eerst de dialoog tussen vertegenwoordigers van Athene en leiders van het eiland Melos op het moment, dat Athene dreigt dat eiland te bezetten. Een scène die zich afspeelt in 416 voor Christus. Daarna analyseert hij op vergelijkbare wijze het ultimatum van Oostenrijk-Hongarije aan Servië van 20 juli 1914, dat de inleiding vormde tot de Eerste Wereldoorlog.

De rol die de taal speelt bij het tot stand komen van wederzijdse vijandbeelden is zijn derde onderwerp. Eerst krijg je voorbeelden voorgeschoteld van de Duitse oorlogspropaganda vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Hier laat Pasierbsky zien op welke manieren daarin geprobeerd wordt een negatief beeld te schetsen van de 'roofstaat' Groot-Brittannië. Daarna bekijkt hij een tekst van de filosoof Karl Jaspers over de politieke situatie ten tijde van de Koude Oorlog. Het blijkt, dat deze tekst doortrokken is van een 'of-of'-redenering, die niet zo zeer direct een negatief beeld geeft van de andere partij, maar wel indirect een kunstmatige tegenstelling creëert. Een tegenstelling, die het denken over andere mogelijkheden om als staten met elkaar om te gaan, blokkeert.

In het vierde hoofdstuk *passeren oorlogspropaganda en propaganda voor de vrede de revue*. Met oorlogspropaganda is dan bedoeld het direct of indirect aanzetten tot oorlog, oorlogshitserij dus. Pasierbsky bekijkt hoe in een Duits schoolboek uit 1903, het *Lesebuch für*

die *Oberklassen katholischer Volksschulen*, de oorlogsdood verheerlijkt wordt. Daarna onderzoekt hij hoe aan het eind van de vorige eeuw de relatie gezien werd tussen opvoeding en legerdienst met behulp van een tekst uit een officiershandboek.

Pleidooien voor de vrede zijn er natuurlijk ook. Pasierbsky gaat verder, en laat zien, dat de argumentatie die in een tekst van de Duitse auteur Ernst Friedrich ten gunste van de vrede wordt opgehangen, doortrokken is van resignatie, een gevoel van hopeloosheid tegenover de oorlog. Die resignatie blijkt uit allerlei formuleringen. Daarna bekijkt hij een tekst die van meer vertrouwen getuigt, de rede die Tolstoi in 1909 had willen houden op het 18e Internationale Vredescongres in Stockholm. Het blijkt, dat er bepaald forse fouten in diens argumentatie zitten.

Het leuke is, dat je eigenlijk bij het onderdeel over de propaganda voor de vrede iets positiefs verwacht. Iets in de trant van: 'Kijk eens, hoe helder de argumentatie van de vredesbeweging is!'. Wat je krijgt is een zeer kritische, maar ook zeer verhelderende, uiteenrafeling van argumentaties die in de vredesbeweging een belangrijke rol spelen.

Hoofdstuk 5 ten slotte is een *oefening in het tegenspreken*. Het begint met een gedicht van de auteur Arnfried Astel:

GRABMAL-DENKMAL

Grab mal

*den unbekannten Soldaten aus
denk mal*

Aan de hand van dit soort voorbeeldjes laat Pasierbsky zien, dat spelen met de taal kan samenvallen met kritisch nadenken over het probleem in kwestie. Ernstiger tegenspreken gebeurt dan vervolgens door het herschrijven van teksten met explicitering van de eigenlijke bedoelingen van de oorspronkelijke auteur. Het hoofdstuk eindigt met teksten, die bekeken worden vanuit twee perspectieven. De betreffende paragraaf heet 'Over het denken vanuit twee perspectieven. Re-flecties'. Eén van die teksten gaat over militaire voorlichting in het onderwijs. Het onderwerp wordt eerst bekeken vanuit het perspectief van de andere partij door een tekst uit de DDR te analyseren. Later blijkt, dat deze tekst vrijwel woordelijk is overgenomen uit een Westduits stuk. Dan heeft de spiegeling er echter reeds alle eventuele van-

zelfsprekendheid aan ontnomen.

Meer over het taalbeschouwingsapparaat

Het zal me niet lukken alle taalbeschouwelijke mogelijkheden die Pasierbsky oppert hier aan de orde te stellen. Toch wil ik proberen aan de hand van twee wat meer uitgewerkte stukken een deel van zijn taalbeschouwingsapparaat te demonstreren.

De Meliër-dialogoog

Het eerste betreft de Meliër-dialogoog, die ik al eerder noemde. De Griekse historicus Thucydides behandelt in zijn boek *De Peloponnesische Oorlog* de streken, die de Atheners uithalen om tegenover Sparta de overhand te houden. Eén van die streken is een landing op het neutrale eiland Melos. Afgezanten van het Atheense leger voeren een gesprek met leiders van het eiland Melos om ze tot overgave te bewegen. Dat gesprek — bij Thucydides is het in dialoogvorm weergegeven — heeft overigens geen succes. De Meliërs geven zich niet over en worden na veel schermutselingen 'in de pan gehakt'.

Wat doet nu Pasierbsky met deze tekst?

Net als bij het voorbeeld dat ik in het voorrenstaande heb gegeven, krijgt de lezer een aantal vragen mee, voordat hij de tekst zelf begint te lezen. Die vragen hebben in dit geval betrekking op twee aspecten.

Het eerste aspect is *de aard van het gesprek zelf*. Wie bepaalt nu eigenlijk het verloop van het gesprek? Dat concretiseert hij als volgt:

- Wie bepaalt wanneer het gesprek begint en wanneer het afgelopen is? En door welke taalhandelingen gebeurt dat?
- Welk karakter heeft het gesprek? Is het echt een dialoog?
- Wie bepaalt waarover gesproken wordt? En hoe wordt dat geëffectueerd?
- Wat wordt er al tijdens het gesprek gezegd over het mogelijke resultaat?

Kortom: een stukje conversatie-analyse.

Het tweede aspect is *de argumentatie* in de tekst. Net als bij het voorbeeld hiervoor gaat het dan om de taalhandelingen, begrippen en argumenten, die tezamen de argumentatie vormen. Pasierbsky concentreert zich daarbij op die activiteiten in de tekst, die zijns inziens

kenmerkend zijn voor verbale onderwerpsstrategieën. De lezer krijgt de opdracht het volgende na te gaan:

- Hoe ondermijnen de Atheense gezanten het verweer van de Meliërs, dat gebaseerd is op bepaalde morele waarden? En hoe proberen ze de Meliërs politieke domheid aan te praten?
- Op welke manier laten de Atheners de morele kracht en de politieke juistheid van hun eigen stellingname uitkomen?
- Hoe rechtvaardigen de Atheners hun eigen feitelijke handelen?

Het is onmogelijk in een bespreking als deze de analyse die Pasierbsky vervolgens geeft, enigszins recht te doen. Ik zal dat ook niet proberen.

Wel wil ik een ander element bespreken, dat naar de mening van Pasierbsky onderdeel vormt van deze taalbeschouwing, namelijk *de eerder genoemde contextanalyse*. Bij de Meliër-dialogoog komt deze contextanalyse alleen zijdelings aan de orde. Elders in het boek wordt er meer aandacht aan besteed. Wat verstaat Pasierbsky nu onder contextanalyse?

Hij verstaat daaronder de historische context, dat wil zeggen alle uitingen, handelingen en gebeurtenissen waarin de te analyseren tekst is ingebed. Om dat complex overzichtelijk te maken onderscheidt hij vier soorten context:

- de tekstcontext
- de situatieve context
- de historische context in engere zin — de 'zeitgeschichtliche' context noemt hij dat —, en
- de cultuurhistorische context.

De tekstcontext zijn alle teksten (redevoeringen, artikelen, brieven, etc.) van dezelfde auteur of van anderen die gelijktijdig of eerder verschenen zijn, en die betrekking hebben op hetzelfde onderwerp; in ons geval dus 'oorlog en vrede'.

De situatieve context is dan vervolgens de communicatieve situatie waarbinnen de tekst geproduceerd wordt. Tot wie richt de tekst zich? Met welke intentie? Welk standpunt, welke belangen vertegenwoordigt de auteur? Etcetera. Tot die communicatieve situatie rekent Pasierbsky ook de politieke toestand op het moment waarop de tekst geuit wordt. Ik vermoed, dat hij tot deze situatieve context ook zou rekenen — hij spreekt daar zelf niet over — de regels die gelden voor structuur en inhoud van specifieke tekstsoorten.

Ik denk, dat de historische context in engere zin en de cultuurhistorische context min of meer voor zich spreken. Pasierbsky laat zien, dat je die historische context aan de hand van de geschiedenisboekjes met enige moeite kunt reconstrueren. De cultuurhistorische context van niet-literaire teksten is naar zijn idee een groter probleem, omdat juist deze slecht is onderzocht. Zodra je literaire teksten analyseert zit je daarmee beter. Dat blijkt ook, wanneer hij in het kader van oorlogspropaganda een aantal gedichten van vlak voor de Eerste Wereldoorlog analyseert. Gedichten, die nogal juchend doen over de komende oorlog.

Tegenspreken

Het tweede geval dat ik verder wil uitdiepen, gaat over het tegenspreken van teksten. Als ik thuis voor de buis zit te luisteren naar een gezagsdrager, dan heb ik nogal eens de neiging de persoon in kwestie hardop tegen te spreken (en erger). Het apparaat zegt niets terug natuurlijk. Mijn huisgenoten zijn mijn gedrag langzamerhand normaal gaan vinden. Na lezing van de volgende woorden van Brecht voelde ik mij iets minder belachelijk.

'In tijden, waarin bedrog vanzelfsprekend is en een vergissing menselijk, probeert een verstandig mens alles wat hij hoort en leest, "recht te zetten". Wat hij leest en wat hij hoort, spreekt hij zachtjes mee en zet hij al sprekend om. Zin voor zin vervangt hij onwaarheid door waarheid. Dit oefent hij zolang, tot hij niet meer anders kan.'

Pasierbsky gebruikt de woorden van Brecht als vertrekpunt voor zijn verhaal over het tegenspreken.

Tegenspreken kun je onder andere door *het reconstrueren van de waarheid (de werkelijke omstandigheden, de werkelijke bedoelingen, etc.) achter een tekst in de vorm van een tegentekst*. Als je de historische werkelijkheid kunt achterhalen, dan is dat makkelijker dan wanneer het gaat om een eigentijdse tekst. Beide gevallen bekijkt hij.

Een plakkaat van Wilhelm IV tijdens troebelen in Berlijn in 1848 moet het eerste geval demonstrieren. Het plakkaat, getiteld 'An meine lieben Berliner', moet de Berlijnse burgerij in de luren leggen, die eist dat Wilhelm zijn leger uit de stad terugtrekt. Op grond van historische kennis is het mogelijk een versie van de

tekst te schrijven — en Pasierbsky doet dat ook —, waarin de werkelijke bedoelingen van de koning geëxpliciteerd worden. En dat betekent tegelijkertijd een ontmaskering van de communicatieve strategie die deze in zijn plakkataat hanteert.

Bij eigentijdse teksten is het reconstrueren van de waarheid achter de tekst een stuk moeilijker, want het overzien van de eigen contemporaine situatie is lastiger dan het plaatsen van een gebeurtenis in het verleden. Maar het minste wat de taalbeschouwing toch bereiken kan is, dat ze tot nadenken stimuleert.

Pasierbsky neemt daartoe een uitspraak van Franz Josef Strauss uit 1981 over het vernieuwen van kernwapens. Die uitspraak luidt vertaald als volgt:

‘Dit besluit van de Navo is toch alleen maar een poging om in de allerlaatste minuut, vlak voor twaalf, in Europa weer enigszins het strategische evenwicht te herstellen.’

Van deze tekst maakt hij allerlei parafraseringen — parafraseren is hier de taalbeschouwelijke ‘tactiek’, zou ik bijna zeggen — om na te te kunnen denken over de tekst. Bijvoorbeeld:

‘Dit besluit van de Navo is toch alleen maar een poging om in de allerlaatste minuut, vlak voor twaalf, in Europa enigszins het strategische evenwicht te verschuiven.’

Een andere mogelijkheid is eigentijdse teksten te herschrijven vanuit een ander perspectief, het perspectief van de andere partij. Hij maakt dan zelf als voorbeeld een parallelle versie van een complete brochure van de Duitse regering over het Navo-dubbelbesluit uit 1979, getiteld *Aspecten van vredesbeleid*, en vervangt daarin steeds het Navo-perspectief door een USSR-perspectief. Dat veronderstelt natuurlijk tegelijkertijd een analyse van de argumentatie in de brochure. Wanneer dan eenmaal de parallelle versie klaar is, dan kan deze weer uitgangspunt zijn voor een vergelijking van nu twee voorliggende teksten.

Tekstvergelijking legt op die manier de basis voor het vormen van een evenwichtig oordeel over de standpunten in de brochure.

De twee voorbeelden die ik heb gegeven, de Meliër-dialogoog en het ‘tegenspreken’, laten een belangrijk deel zien van het taalbeschouwingsapparaat, dat Pasierbsky voorstelt. Ze laten

niet zien welke concrete observaties er met behulp van het apparaat allemaal zijn te maken; ze laten ook niet zien welke andere mogelijkheden voor taalbeschouwing Pasierbsky nog behandelt. Daarvoor zul je het boek zelf moeten lezen!

Een kleine uitbreiding

De voorbeelden, die ik in mijn inleiding gaf om te laten zien dat het begrip oorlog zowel een dodelijke als een dynamische kant heeft, laten tegelijkertijd zien, dat veel dagelijks taalgebruik doortrokken is van *beeldspraak* ontleend aan het krijsbedrijf. Ook wanneer het gaat om heel andere onderwerpen dan oorlog en vrede. Ze zijn aan te vullen met vele andere. ‘In stelling brengen’, ‘een bepaalde tactiek hanteren’, ‘in de pan hakken’ zijn wendingen die je soms voor in de mond liggen. En wat te denken van ‘vredesoffensief’?

Wanneer dat beperkt blijft tot een enkel beeld in een verder niet door deze beeldspraak gekleurd verhaal, lijkt me dat niet zo’n probleem. Ernstiger wordt het, als een heel relaas als het ware gestructureerd wordt met behulp van een metafoor ontleend aan geweld. In het voorbeeld van de graanoogst is zoiets aan de hand. De befaamde uitspraak ‘voetbal is oorlog’, die je sinds de toegenomen supportersrellen eigenlijk nergens meer hoort, is van een zelfde kaliber.

Pasierbsky gaat voorbij aan dit probleem. Hij beperkt zich strikt tot taalgebruik dat in direct verband staat met het onderwerp oorlog en vrede. Hij vermeldt natuurlijk wel, dat er in het dagelijkse taalgebruik allerlei uitdrukkingen gebruikt worden, die aan de taal van oorlog en vrede ontleend zijn, maar hij doet dat vooral om de semantiek van de begrippen ‘oorlog’ en ‘vrede’ te laten zien.

Dat is toch een beetje onbevredigend. Wat zou je in het kader van taalbeschouwing met zulke teksten aan kunnen vangen? Ik zou willen voorstellen ze tegen te spreken. Niet direct, maar in hun beeldspraak. Zou het niet mogelijk zijn om van zo’n tekst over de graanoogst een parallelle versie te maken, waarin niet de metafoor van de oorlog gebruikt wordt, maar helemaal geen metafoor, of misschien juist een heel andere? Een graanoogst beschreven als een sportprestatie bijvoorbeeld. Voetballen als het uitvoeren van

een compositie? Misschien wordt het voetbal daar ook nog wel mooier van. De metafoor is een mijns inziens in de taalbeschouwing verwaarloosd verschijnsel.

De taaldidactische plaats van deze taalbeschouwing

Het hele moedertaalonderwijs beweegt zich de laatste jaren in de richting van functionaliteit. Of dat op zich een wenselijke tendens is — ze is wel erg jaren '80 en no-nonsense natuurlijk — wil ik hier niet bediscussiëren. Ook de achtergronden en oorzaken daarvan wil ik niet bespreken. Wél de consequenties, die die ontwikkeling heeft voor het taalbeschouwingsonderwijs. Taalbeschouwing — 'reflectie' is het modewoord momenteel — wordt in het kader van die functionalisering in dienst gesteld van het verwerven van taalvaardigheden en moet daarom vooral gericht zijn op het eigen taalgebruik van leerlingen. Dat is op zich niet zo gek. Eén van de doelstellingen van de Basisvorming, het kader waarbinnen toch naar alle waarschijnlijkheid in de eerste fase van het voortgezet onderwijs de komende jaren gewerkt zal gaan worden, is de maatschappelijke voorbereiding. Het streven naar een dergelijk functioneel taalonderwijs sluit prima aan op die doelstelling van de Basisvorming. Deze opvatting over taalbeschouwing betekent echter tegelijk ook een grote inperking van de rol, die taalbeschouwing zou kunnen spelen.

Complement van de neiging om taalbeschouwing te koppelen aan taalvaardigheidsonderwijs en andere vormen van taalbeschouwing af te schuiven naar de marge, is, dat gedachten over de algemeen vormende kant van het vak Nederlands vooral in verband gebracht worden met literatuuronderwijs. Een andere doelstelling van de Basisvorming is cultuuroverdracht (waarom eigenlijk geen cultuurverwerving?). Wat ligt meer voor de hand, zou je zo denken, dan het literatuuronderwijs op te vatten als de invulling van deze doelstelling. Gelukkig zijn er ook stemmen, die pleiten voor een *taalbeschouwing als (taal)culturele vorming*, een vorm van taalbeschouwing die aan zou kunnen sluiten op de opdracht algemene vorming/cultuuroverdracht van de Basisvorming. Zie bijvoorbeeld de brochure *Taalbeschouwing ter discussie* van de SLO uit 1984. (Lammers e.a. 1984.)

De taalbeschouwing die Pasierbsky introduceert — taalgebruik analyseren om daarmee greep te krijgen op een belangrijk ervaringsgebied — zou mijns inziens goed passen binnen deze opvatting van taalbeschouwingsonderwijs.

Literatuur

Eemeren, F.H. van, R. Grootendorst & T. Kruiger *Argumenteren* Groningen, Wolters-Noordhoff, 1984

Lammers, H., L. Lentz & H. van Tuijl *Taalbeschouwing ter discussie* Enschede, SLO, 1984

Pasierbsky, F. *Krieg und Frieden in der Sprache. Eine sprachwissenschaftliche Textanalyse*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1983